
Informe sobre la situació de la cultura valenciana a conseqüència de la COVID-19

Autor: Consell Valencià de Cultura

Aprovació: Ple, 27 juliol 2020

*La Cultura es un menester imprescindible de toda vida,
es una dimensión constitutiva de la existencia humana
como las manos son un atributo del hombre*

José Ortega y Gasset

JUSTIFICACIÓ DE L'INFORME

Este informe sorgix per la voluntat d'analitzar la situació actual de la cultura valenciana a causa de la crisi produïda per la COVID-19.

El Consell Valencià de Cultura manifesta el seu interès en el diagnòstic dels efectes produïts durant esta època de confinament en els distints sectors culturals així com en la posterior evolució de reconstrucció cultural, econòmica i social. Per tant, iniciem este informe com a punt de partida de trobades, compareixences i anàlisis que continuarem realitzant en els pròxims mesos. La realitat derivada de l'impacte de la pandèmia està en permanent evolució; de la mateixa manera, este informe anirà actualitzant-se. Ara mateix, podem obtindre dades d'allò que ha ocorregut en el primer impacte del confinament; no obstant això, resulta complicat aventurar quin serà el futur més immediat, perquè encara no hi ha un retorn a la normalitat, tal com la coneixíem, i menys en les activitats culturals.

Per això, advertim de la flexibilitat i obertura d'este informe, la validesa del qual no consistix a realitzar una foto fixa, sinó a aportar l'anàlisi i la reflexió en una situació canviant.

Este document, i els que hi succeiran, són fruit de l'època de complexitat en què vivim. Hem d'aprendre a conviure amb incerteses i a desenvolupar capacitats per a reaccionar adequadament davant de l'inesperat o el confús. Com advertix el filòsof Daniel Innerarity, "nuestro gran desafío es transformar la información en conocimiento, anticipar los riesgos, gestionar la ignorancia, actuar con criterios de sostenibilidad y consideración del futuro" (1).

La Comunitat Científica, com a conclusió dels seus informes durant els últims anys, llançava un missatge de precaució i d'alerta sobre una malaltia vírica desconeguda. La seua finalitat era conscienciar sobre la importància de reforçar l'estructura científica, sanitària i econòmica davant de possibles crisis sanitàries en el futur. Per la seua banda, l'Organització Mundial de la Salut (OMS), en el 2018, va alertar sobre la patologia causada per un virus no identificat que podria provocar una pandèmia. Així mateix, la Comissió sobre el Marc Global de Riscos de Salut per al Futur, en 2016, va pronosticar pandèmies en els pròxims 100 anys.

¹ Innerarity, Daniel. "Una teoría de la democracia compleja. Gobernar en el siglo XXI". Galaxia Gutenberg. 2020.

En la seua Comissió de Ciències, en relació amb els estudis relacionats amb la salut, la investigació mèdica i la biomedicina, el Consell Valencià de Cultura va realitzar un Informe sobre malalties emergents i reemergents, aprovat al juliol del 2014.

Ens trobem, per tant, davant d'una pandèmia anunciada en certa manera, però al seu torn de caràcter desconegut i imprevisible, que ens situa davant d'este escenari distòpic i insòlit que estem vivint pel coronavirus, enfront d'una emergència sanitària de dimensions mundials que s'ha vist ràpidament expandida.

Ens hem enfrontat, com a primera urgència, a salvar vides, a combatre la pandèmia. Encara que iniciem ja una etapa de recuperació, que podrà ser lenta i difícil, però en la qual tots som conscients de la importància de col·laborar socialment junts. També s'ha modificat el nostre hàbitat sociocultural: les nostres formes de relació social, de compartir activitat, de disfrutar amb l'oci, o de consumir cultura, per exemple.

Són molts els sectors productius afectats per esta depressió econòmica, provocada per causes alienes a l'activitat social i política del ser humà. Entre els quals, i una vegada més, es troba la Cultura en totes les seues dimensions, des de la formació a l'exhibició, passant per la producció, l'ocupació i la indústria.

Paradoxalment, la Cultura ha sigut un dels elements més actius durant esta època de confinament per a ajudar a la socialització, formació, creativitat i gaudi de la ciutadania. La lectura, l'audiovisual, el teatre... s'han convertit en les "crosses" amb què hem pogut suportar convenientment este tancament.

No obstant això, què passarà després de la pandèmia?

La situació econòmica en la Cultura és realment greu. La pèrdua és voluminosa i arriba a tots els sectors. El balanç de pèrdues econòmiques en tots els sectors i subsectors culturals resulta a hores d'ara alarmant. No podem oblidar que la Cultura ja partia d'una situació desavantajosa, si no precària, després de la crisi econòmica de 2008; una situació aguditzada per la falta d'una aposta política que traga la cultura del furgó de cua de les inversions i la situe com a bé de primera necessitat. D'altra banda, resulta imprescindible dissenyar un marc que incorpore en positiu la irrupció de les noves tecnologies i alhora que protegisca el treball creatiu.

En definitiva, sense temps suficient per a recuperar-se de la crisi econòmica de 2008 i dels seus efectes, la Cultura s'enfronta a les conseqüències de la pandèmia després de la paralització de totes les activitats culturals, la qual cosa ha contribuït a debilitar encara més un sector ja per si mateix vulnerable.

A això cal sumar un nou hàbit social que s'ha estés en este confinament: la gratuïtat. La Cultura, tant els seus professionals com les institucions, han mostrat una extraordinària generositat en permetre l'accés a innumerables productes de forma gratuïta: llibres, pel·lícules, sèries, documentals, jocs, accés a museus i exposicions, concerts, etc. No obstant això, esta "gratuïtat", lluny de ser passatgera, s'ha convertit en un nou llast per a la Cultura. L'accés democràtic i lliure a la Cultura no pot significar ignorar el valor, l'esforç, el treball, la dedicació i els recursos de la producció artística i creativa.

La Cultura té un valor incommensurable, però també, en les societats que vivim, té un preu justificable, perquè suposa una font d'ocupació i economia per a moltíssims professionals, la gran qualitat dels quals és dedicar-se a una professió que significa una autorealització i al mateix temps una aportació al progrés intel·lectual i moral de la societat.

Encara queden per vèncer moltes resistències que consideren la cultura com un bé "de luxe" de què es pot prescindir.

Des del Consell Valencià de Cultura entenem que la Cultura i la Ciència no són un gasto de l'economia sinó una inversió, un potent dinamitzador social amb un significatiu retorn econòmic, activitats generadores de riquesa i creació d'ocupació, de cohesió social, i de foment d'uns valors ètics imprescindibles. El CVC reivindica la Cultura com l'eina òptima per a comprendre el món, analitzar-lo, transformar-lo i intentar explicar-lo, per a donar resposta a les preguntes-força, on vivim, amb qui i com. Perquè, com en tantes ocasions hem manifestat, *"La Cultura tiene que ver con la vida, el clima, el territorio y las relaciones con la naturaleza. Es un proceso civilizador, un producto humano, fruto de la educación y de la formación, y generador de creatividad. Sus herramientas básicas son el estudio, la investigación y la formación de ciudadanos/as. En las sociedades modernas, la Cultura es también un auxilio en la tarea correctora de las desigualdades, por lo que debe caminar conjuntamente con el mayor elemento socializador, que es la Educación, y ambas son derechos inalienables"* (2).

ANTECEDENTS

Esta no és la primera declaració que el Consell Valencià de Cultura realitza sobre la situació de la cultura en esta època de pandèmia.

El 8 d'abril, quan portàvem un mes amb l'estat d'alarma, el president del CVC va emetre un comunicat agraint el treball de totes les persones que estan protegint la ciutadania. Feia una crida d'atenció per a no oblidar els més vulnerables i, en tot moment, no volem oblidar els que ja no estan amb nosaltres.

Al mateix temps, va assenyalar el període de reconstrucció econòmica i social que arribaria després de l'estat d'alarma. Eixe seria el moment de fer constar l'impacte que la crisi està tenint en els sectors de la cultura i la ciència, així com el paper destacat que han protagonitzat durant el període de confinament.

Posteriorment, en el ple de juny, el CVC va aprovar una Declaració aprofundint més en la situació que estem vivint, insistint en la importància de la cultura i l'art, de la innovació, la investigació i la creativitat en tots els contextos i situacions de la vida, però molt especialment en la crisi actual. La Cultura aporta un conjunt de valors com la responsabilitat, la solidaritat, la imaginació i la tolerància: la Cultura és un bé de primera necessitat. Per això, vam voler i volem reconèixer el paper que el sector cultural ha exercit per a millorar la convivència i la vida quotidiana en moments tan durs de confinament.

² Informe del CVC *Un cambio de paradigma. La Cultura y la Ciencia: oportunidad ante la crisis*, en octubre del 2012.

En eixa declaració deixem constància de l'impacte que la crisi està tenint en tots els sectors i subsectors, i sol·licitem a les nostres administracions que siguen sensibles a la realitat sobrevinguda, que tinguen en compte les condicions específiques de les empreses culturals i creatives, i molt especialment la d'aquells professionals que es troben en situació d'especial vulnerabilitat.

En el marc de les nostres competències, ens oferim a les administracions públiques i als representants dels diferents sectors culturals, a arreplegar aquelles accions o mesures que haurien de ser tingudes en consideració per a afrontar esta situació provocada per la pandèmia. Ens oferim a ser un canal de comunicació, de diàleg i de reflexió entre el sector cultural i les administracions.

SITUACIÓ ABANS DE LA COVID-19

Podríem remuntar-nos dècades per a estudiar la difícil situació que viu el sector de la Cultura a Espanya. Però ens hem de centrar en l'últim període emmarcat en el segle XXI, per dos esdeveniments significatius: la crisi del 2008 i l'actual pandèmia COVID-19.

Crisi sobre crisi

Arran de la crisi del 2008, el CVC va elaborar un informe titulat "Un cambio de paradigma. La Cultura y la Ciencia: oportunidad ante la crisis", aprovat a l'octubre del 2012. El mencionat informe va analitzar el paper estratègic de la Cultura i de la Ciència; la seua aportació al PIB i la riquesa que genera; el tipus d'ocupació, la seua qualificació i les seues oportunitats productives; la necessària transformació cultural; l'impacte econòmic, social i sobre el territori que exercixen les activitats culturals i creatives; l'estreta relació entre Economia i Cultura; la intrínseca vinculació de la Ciència i la Tecnologia amb el benestar social i individual; el turisme cultural i les potencialitats de la ciutat i, finalment, l'actual situació del sector cultural i científic de la Comunitat Valenciana.

Evidentment, ja manifestem que "canviar de model productiu" requereix perseverança, coordinació, intel·ligència col·lectiva, un ampli acord polític, debat intel·lectual social i polític d'altura, pensament estratègic, visió a llarg termini, estructures àgils i eficients ... És necessari disposar de temps, acord politico-social i estratègies coordinades; no obstant això, este col·lapse pot destruir qualsevol llavor que poguera germinar si no s'hi posa remei.

El més rellevant i esperançador per als professionals de la Cultura va ser l'informe aprovat per la Subcomissió per a l'elaboració d'un Estatut de l'Artista i Creador, constituïda en el si de la Comissió de Cultura, que va ser aprovat per unanimitat de tots els grups parlamentaris en 2018 ⁽³⁾.

Tal com assenyala el Reial Decret Llei 26/2018, de 28 de desembre, pel qual s'aproven mesures d'urgència sobre la creació artística i la cinematografia, "El informe aprobado por el Congreso de los Diputados demanda que el Gobierno apruebe medidas de urgencia sobre la

³ Boletín Oficial de las Cortes Generales, núm. 373, 20 juny de 2018.

creación artística, con el objetivo de mejorar las condiciones laborales de los creadores españoles. Las medidas se centran en los tres principales problemas que los representantes de la cultura trasladaron a la Subcomisión: la fiscalidad del sector; la protección laboral y de Seguridad Social; y la compatibilidad entre prestaciones por jubilación e ingresos por derechos de autor”.

Algunes d'estes mesures es concreten en: la baixada de l'IVA als servicis prestats per autors i creadors a productors i empresaris del 21% al 10% a un IVA reduït o súper reduït per a la cultura, la disminució en quatre punts percentuals en la retenció de l'IRPF als rendiments del capital mobiliari procedents de la propietat intel·lectual quan el contribuent no en siga l'autor, la inclusió dels artistes en la Seguretat Social en els seus períodes d'inactivitat, la protecció de la treballadora cultural embarassada o en període de lactància i el reconeixement de la compatibilitat entre la pensió de jubilació i els rendiments derivats de la propietat intel·lectual (essencialment, els drets d'autor).

Respecte d'això, va suposar un avanç molt positiu el Reial Decret 302/2019, de 26 d'abril, pel qual es regula la compatibilitat de la pensió contributiva de jubilació i l'activitat de creació artística, en desplegament de la Disposició final segona del precitat Reial Decret Llei 26/2018.

Els passos donats en esta direcció no poden quedar en l'oblit. És urgent que el govern implemente i desplegue les mesures contingudes en este informe i referendades per unanimitat com a eines per a dignificar les condicions de treball del sector cultural.

La xacra de la desocupació una altra vegada?

Espanya segueix immersa en un problema estructural que afecta la creació d'ocupació. Portàvem dècades observant l'emigració de molts dels nostres jòvens qualificats com a recurs per a trobar un lloc de treball d'acord amb la seua formació.

La Cultura no ha d'estar a mercé del mercat, per la singularitat de les seues aportacions, perquè es tracta d'un dret bàsic per a tota la ciutadania, perquè ha de ser accessible i perquè els seus valors impregnen totes i cada una de les activitats humanes. Açò no implica negar la seua condició d'indústria, perquè l'estructura i projecció que té (des de l'editorial fins a la galeria) com a tal, és generadora d'ocupació i d'autoocupació.

Un dels elements que en el nostre informe sobre el canvi de paradigma estudiarem amb major deteniment va ser el tipus d'ocupació del sector cultural. Tan sols uns esbossos per a recordar els seus trets principals: es tracta d'una ocupació relativament més qualificada; una ocupació fràgil (ocupacions temporals o a temps parcial); és més independent, formada majoritàriament per autònoms o xicotetes empreses; amb millors competències creatives; amb estils de vida integrats amb la seua forma de treball; valoració del treball com autodesenvolupament, prestigi o plaer; bons dots de comunicació, lideratge i independència; i està concentrada en zones urbanes o metropolitanes.

També podem destacar que les activitats culturals i creatives mostren processos d'emprenedoria diferencials: el benefici no constituïx per si sol la força motriu del treball, sinó

que cal afegir la possibilitat de construir quelcom, la capacitat de dur a terme una activitat satisfactòria. Es combina l'aspecte emprenedor i l'aspecte creatiu.

De l'últim informe del Ministeri de Cultura i Esport, publicat al febrer del 2020, podem extraure que el perfil del treballador cultural és un jove amb educació superior. Efectivament, "la proporción de jóvenes observada en empleo cultural se sitúa por encima de lo observado en el conjunto del empleo. Así, el porcentaje de empleo cultural en el grupo de 16 a 34 años es del 27,7 %, frente al 24,6 % observado en el total. Estas cifras se acercan en el grupo de 35 a 44 años, con un 30,6 % en el empleo cultural frente a 29,6 % en el total y son inferiores en el grupo de 45 años en adelante, 41,7 % a las observadas en el conjunto del empleo, 46,1 %." (4). L'ocupació cultural es caracteritza al seu torn per una formació acadèmica superior a la mitjana, presenta taxes més elevades d'educació superior a les observades en el conjunt nacional, 69,1 % enfront de 43,8 %.

Últimes dades de l'ocupació cultural

Abans de la pandèmia, les dades d'ocupació cultural milloraven. Encara que amb moltes dificultats, s'hi veia un cert optimisme. Almenys, així ho indica la tendència marcada en les últimes estadístiques. En 2019, es van registrar 710.200 treballadors culturals, la xifra més alta registrada en el sector a Espanya (5), un 3,6% de l'ocupació total a Espanya.

En 2008, el nombre de treballadors en la Cultura va arribar a 706.300 persones. A partir de la crisi es va produir una caiguda laboral, que tocà el fons en 2012 amb 569.200 empleats. El sector ha anat creixent a poc a poc fins a les xifres del 2019, que suposen un 2,9% d'augment respecte a 2018, i un 3,6% de l'ocupació total a Espanya.

No obstant això, cal destacar la precarietat dels treballadors i treballadores del sector cultural. Del total d'ocupació cultural en 2019, el 68,8% és assalariat, xifra inferior a l'observada en el total de l'economia, amb un 84,3% (6). El percentatge d'empleats culturals per compte propi, amb un 31,2%, duplica el percentatge de treballadors per compte propi respecte al total de l'economia.

D'altra banda, dins del col·lectiu d'assalariats, el 87,1% correspon a ocupació a temps complet, mentre que el 12,9% correspon a temps parcial, xifres semblants a les de l'ocupació total a Espanya. No obstant això, la taxa d'assalariats a temps parcial puja al 21,7% en escriptors, artistes i arxivistes, la qual cosa deixa entreveure "notables diferencias entre colectivos dentro de los sectores culturales", com assenyala Econcult (7).

Quant al teixit empresarial, el nombre d'empreses arreplegades en el Directori Central d'Empreses (DIRCE) l'activitat econòmica principal del qual és cultural, va pujar a 122.673 a principis de 2018, la qual cosa suposa el 3,7% del total d'empreses arreplegades en el Directori. No obstant això, cal analitzar quin tipus d'empreses són: el 64,7 per cent de les empreses són empreses sense assalariats, el 28,7 per cent són de dimensió reduïda, d'un a

⁴ <http://www.culturaydeporte.gob.es/actualidad/2020/02/200213-empleocultural.html>

⁵ Enquesta població activa de l'Institut Nacional de Estadística (INE).

⁶ MCUD 2020.

⁷ Àrea d'Investigació en Economia de la Cultura i el Turisme de la Universitat de València.

cinc treballadors, el sis per cent tenen de sis a 49 assalariats i el 0,6 per cent restant són empreses més grans, de 50 assalariats o més ⁽⁸⁾.

La Comunitat Valenciana concentra el 9,6% d'estes empreses.

El Reial Decret Llei 17/2020 ⁽⁹⁾, en l'exposició de motius, assenyala que, segons la Cuenta Satélite de la Cultura en España, en 2017, l'aportació del sector cultural al PIB espanyol es va xifrar en 2,4%, o en el 3,2% considerant el conjunt d'activitats econòmiques vinculades amb la propietat intel·lectual.

Dues debilitats greus

No obstant això, continuen existint dues flaqueses en el sector cultural: els pressupostos públics i la inversió cultural per habitant.

Respecte als pressupostos públics en Cultura, segons destaca Enrique Bustamante ⁽¹⁰⁾ en l'article "Tiempos convulsos, también para la cultura" ⁽¹¹⁾ la despesa pública en Cultura en 2016 estava en 4.800 milions d'euros enfront dels 7.090 de 2008 (un 32,3% menys), abans de les retallades produïdes per la crisi. D'una banda, l'Estat central va reduir els seus pressupostos de 1.075 milions en 2008 a 678 en 2018; i, d'altra banda, les comunitats autònomes han passat en esta dècada 2008-2018 de 2.129 milions d'euros a 1.144 (caldría analitzar les dades per comunitats ja que les variacions són desiguals).

Les que han tingut una major recuperació pressupostària han sigut les administracions locals, amb un pressupost de 3.270 milions en 2018.

En segon lloc, i en relació als hàbits de consum cultural, encara que el mercat cultural espanyol privat va ser recuperant-se lentament, va patir un lleuger retrocés en 2017, la qual cosa en percentatge sobre el gasto total de les llars espanyoles significa una disminució en una dècada del 2,7 al 2,5% (considerant que en eixes xifres s'inclou també connexió a internet, telefonia mòbil, etc. que han anat clarament en augment). És a dir, la despesa mitjana cultural per persona ha baixat de 307 euros a l'any en 2016 a 274,6 en 2018; i la mitjana per llar ha passat de 764,4 en 2016 a 682,5 en 2018 ⁽¹²⁾.

En relació a la Comunitat Valenciana, hem de destacar que es va situar per damunt de la mitjana amb 312,7 euros per habitant en 2018.

⁸ <https://www.elmundo.es/cultura/2019/11/27/5dde6cb7fc6c83de158b45fc.html>

⁹ Reial Decret Llei 17/2020, de 5 de maig, pel qual s'aproven les mesures de suport al sector cultural i de caràcter tributari per a fer front a l'impacte econòmic i social de la COVID-2019.

¹⁰ Fundador y Conseller de l'Observatorio de Cultura y Comunicación de la Fundación Alternativas i coordinador dels informes realitzats des del 2011 al 2018.

¹¹ Publicat en l'Informe sobre el Estado de la Cultura en España 2019 de la Fundación Alternativas.

¹² Dades obtingudes dels Anuaris d'estadístiques del Ministeri de Cultura i Esport..

SITUACIÓ ACTUAL

Resulta evident que 2020 serà un any tristament excepcional. També per al sector de la Cultura, que ha sigut un dels més afectats. La pandèmia ha colpejat totes les baules de la cultura, des de les expressions més xicotetes i les més informals a les de més nivell o estabilitat.

Una vegada més, caldrà reinventar-se. Al sector cultural no li falta iniciativa ni creativitat. Ja ho estem veient en la ingent quantitat de propostes culturals que han circulat en esta època de confinament. Els recursos digitals s'han intensificat tant en visites a museus com en pel·lícules i sèries, inclús en representacions teatrals o presentacions de llibres. I serà un element a considerar en esta nova època.

Però no oblidem que la Cultura no és només contingut o producció, sinó també socialització: un element de cohesió de la societat. Ens trobarem amb una necessària convivència entre modes i infraestructures tradicionals i els nous suports tecnològics que difonen la cultura d'una altra manera.

Per a poder reconvertir la crisi en oportunitat, el sector cultural no pot quedar desemparat. Necessita sobreviure a esta època de paràlisi laboral. Perquè, encara que la ciutadania estiguem disfrutant de cultura durant tot el temps, això no significa que els seus creadors puguen viure d'això. Així ho van expressar en un manifest firmat per 95 premis nacionals el passat 2 d'abril, que van assenyalar: "Los profesionales del mundo de la Cultura somos perfectamente conscientes del estado de emergencia sanitaria y social que esta pandemia está provocando en nuestra sociedad. Nunca hemos querido, ni mucho menos, que se antepongan las necesidades de nuestro sector a las de ningún otro, y no lo queremos ahora que tantos se juegan valientemente la vida por la salud de los demás. Hoy, más que nunca, lo primero es indiscutiblemente lo primero. Sin embargo, lo que es pertinente demandar es que la cultura y sus trabajadores no sean delegados a la anécdota política, degradando a la categoría de ornamental una actividad que es socioeconómicamente estructural y -estos días especialmente- humanamente imprescindible" (13).

És evident que la preocupació per la situació de la Cultura no afecta només el nostre país, sinó que les conseqüències d'una pandèmia com la COVID-19 s'estenen a nivell global. Així ho han assenyalat també més de 40 professionals europeus de 16 nacionalitats i disciplines artístiques diferents en el manifest en defensa de la cultura com a identitat d'Europa, titulat "Una llamada para salvar el futuro de la cultura y el entretenimiento". Una iniciativa que ha sigut promoguda per la CEPI (European Audiovisual Production) i l'Asociación Estatal de Cine i que s'ha publicat a mitjan juliol.

Tal com han arreglat els mitjans de comunicació europeus, els firmants destaquen: "la cultura europea está en medio de una crisis. La manera en que los responsables políticos y sociales respondan ahora va a determinar el escenario para la próxima década de vida cultural y creativa en nuestra Unión. Desde el principio de la pandemia de Covid-19, los teatros, cines, museos, salas de conciertos y similares han permanecido cerrados. Muchos de esos lugares no

¹³ <https://elpais.com/cultura/2020-04-03/cerca-de-100-premios-nacionales-exigen-al-gobierno-medidas-para-el-sector-cultural.html>

volverán a abrir". Així, reclamen un pla que permeta reviure l'ecosistema cultural europeu, amb tota la diversitat que alberga i que suposa un dels nostres senyals d'identitat com a Unió Europea (14).

Impacte Covid-19 sobre el sector cultural i creatiu

L'Àrea d'Investigació en Economia de la Cultura i Turisme de la Universitat de València, Econcult, ha fet una investigació en l'àmbit espanyol dins del projecte europeu Chebec (15).

El treball realitzat té tres objectius: analitzar l'impacte a curt i mitjà termini de la crisi de la Covid-19 sobre els Sectors Cultural i Creatius (SCC); analitzar les estratègies d'adaptació de les organitzacions davant de la situació de confinament en un context d'elevada incertesa; i avaluar i valorar les ajudes públiques destinades al sector cultural a Espanya.

Les organitzacions culturals, majoritàriament de dimensió reduïda, han vist paralitzades les seues activitats, amb cancel·lacions o posposicions d'esdeveniments, disminució o suspensió d'encàrrecs, el tancament d'espais i tallers, impactes sobre proveïdors, etc., la qual cosa ha obligat a orientar els seus treballs per a garantir la supervivència a curt termini.

De l'anàlisi de les enquestes realitzades, Econcult extrau, entre altres, les següents conclusions que volem destacar:

- Pràcticament la meitat d'enquestats han implantat el treball remot com a resposta, la qual cosa suposarà profunds canvis en els modes de producció i consum cultural a mitjà i llarg termini.
- La implantació del teletreball no ha sigut una solució per al sector de les arts escèniques.
- Les principals estratègies d'adaptació han sigut la creació de noves idees i la innovació en productes i servicis.
- La gratuïtat online de continguts i productes durant la fase de confinament ha sigut una oferta o proposta rebuda pel 64% d'enquestats, fonamentalment per l'associació del treball cultural i artístic amb una vocació social i solidària.
- En relació amb les necessitats prioritàries, destaquen les de naturalesa informativa sobre ajudes, subvencions, tràmits... així com la necessitat d'un horitzó de reprogramació i les dificultats de liquiditat.
- Pràcticament la meitat dels enquestats estimen pèrdues majors del 75% en els seus ingressos durant el segon semestre del 2020.

¹⁴ <https://www.lavanguardia.com/cultura/20200713/482279993001/manifiesto-cultura-europa-coixet-almodovar.html>

¹⁵ Anàlisi de les enquestes realitzades entre abril i maig del 2020 sobre l'Impacte Covid-19 en el Sector Cultural i Creatiu, realitzat per Econcult y publicat al juliol 2020.

- Cal assenyalar que més del 15% dels enquestats combina la seua activitat cultural o artística amb una ocupació en un altre sector. La temporalitat i la irregularitat són característiques de l'ocupació cultural.

Els sectors culturals que han sigut consultats són: arts escèniques (un terç del total d'enquestats), arts visuals, disseny i arts aplicades, patrimoni cultural, gestió cultural o mediació, llibres i lectura, multidisciplinari i altres funcions.

Encara que el qüestionari realitzat arreplega 784 respostes de tot Espanya, podem validar el seu resultat a la Comunitat Valenciana, ja que només en el nostre àmbit territorial s'han realitzat 410 enquestes, un nombre significativament superior a la resta de comunitats.

MESURES D'AJUDA DEL GOVERN CENTRAL I AUTONÒMIC

Com és lògic, les primeres mesures van arribar des del govern central i els governs autonòmics, entre ells el govern valencià. Assenyaem ací els principals plans d'ajudes, que han anat complementant-se amb les subvencions, ajudes i mesures preses des de les diputacions i els principals ajuntaments de la nostra Comunitat.

Es tracta de conèixer succintament la reacció de les administracions públiques, sense entrar-hi al detall, ja que també els pressupostos i accions es complementen o es modifiquen en funció de l'evolució del coronavirus i del seu impacte social, ni tampoc consistix a valorar si estos pressupostos són o no suficients per a la supervivència del sector cultural.

Govern d'Espanya: Reial Decret Llei 17/2020

Les mesures que el Govern d'Espanya ha posat en marxa per al sector de la Cultura estan definides en el Reial Decret Llei 17/2020 de 5 de maig, pel qual s'aproven mesures de suport al sector cultural i de caràcter tributari per a fer front a l'impacte econòmic i social de la COVID-2019.

Consta fonamentalment de dues parts: una línia de liquiditat de 780 milions d'euros realitzada amb la Sociedad de Garantía Recíproca Audiovisual Fianzas SGR ("CREA SGR"); i les línies de subvencions i ajudes als sectors per valor de 76.4 milions d'euros.

El reial decret s'estructura en 5 capítols, 15 articles, 8 disposicions addicionals i 13 disposicions finals.

El capítol I s'ocupa de les mesures generals per a donar suport a empreses i treballadors del sector cultural, facilitar-los el finançament i el crèdit, així com garantir les prestacions per desocupació al col·lectiu d'artistes, especialment vulnerables per la intermitència del seu treball.

El capítol II regula mesures de suport a les arts escèniques i de la música.

El capítol III inclou mesures de suport a la cinematografia i a les arts audiovisuals.

El capítol IV regula les mesures relatives al sector del llibre i a l'art contemporani.

Finalment, el capítol V regula altres mesures com les que s'adopten per a les activitats culturals subvencionades que han resultat cancel·lades com a conseqüència de la COVID-19.

Respecte a la distribució del finançament, es realitzarà de la manera següent: "Se destinen 16,25 millones de euros para préstamos a las pequeñas y medianas empresas del sector, que se otorgarán desde una sociedad de garantía recíproca, CREA SGR, entidad mediadora de créditos que antes se dedicaba al audiovisual y que ahora servirá como engranaje para todo el sector cultural. Además, se incluyen 3,75 millones de euros para pagar el coste de apertura de los préstamos. En total, la suma asciende a 20 millones de euros para que CREA SGR pueda habilitar hasta 780 millones, distribuidos en seis líneas: audiovisual, artes escénicas, industria musical, industria del libro, bellas artes y otras empresas del sector. Cada línea recibirá una aportación de 40 millones de euros como mínimo" (16).

Govern Autonòmic Valencià: "reaCtivism"

El govern valencià ha emprés també mesures de suport al sector cultural en el pla anomenat "reaCtivism".

Encara que no hi ha un pla definit com a tal, perquè s'han anat prenent les decisions a mesura que s'han establert acords amb els diferents sectors culturals, i modificant el pressupost aprovat per al 2020, podem trobar tota la informació en la pàgina web de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana (17).

Principalment, el pla d'ajuda "reaCtivism" s'assenta sobre les mesures següents:

1. La primera mesura concretada de 'reaCtivism' és la programació en espais privats d'activitats escèniques, musicals i audiovisuals contractades per l'IVC.
2. Es destina un pressupost de 4 milions d'euros.
3. A través d'un decret llei, s'estableix continuar amb les subvencions de les activitats culturals programades, encara que no s'hagen realitzat per la pandèmia.
4. Els seus objectius fonamentals són reprogramar tot el que es puga, reubicar espectacles, reactivar sales privades, llogar instal·lacions escèniques i cinematogràfiques.
5. Es destina 1 milió euros per a llibres i obres d'art. Unes de les línies està destinada a: 472.000 euros per a compra de llibres, i 500.000 euros per a compra d'obres d'art.

¹⁶ <https://elpais.com/cultura/2020-05-05/el-gobierno-destinara-80-millones-de-euros-a-la-proteccion-del-sector-cultural.html>

¹⁷ <http://www.ceice.gva.es/es/web/cultura/covid-19>

6. 1,55 milió euros: per a llogar sales privades valencianes. Lloguer de 37 espais privats de teatre i música, i ajuda per a 50 sales de cine. Així com contractació companyies i grups.
7. 100.000 euros en una convocatòria del Consorci de Museus per a 100 continguts visuals de cultura online.

Els objectius d'este pla "reaCtivem" els definix el conseller d'Educació, Cultura i Esport, Vicent Marzà, en les declaracions següents: "*desde el primer momento hemos considerado que el sector cultural valenciano necesita medidas específicas para hacer frente a los efectos de la pandemia más allá de las ayudas que se están generando de manera global, puesto que las empresas culturales y creativas tienen unas especificidades muy concretas a las que hay que dar respuesta*" (18).

Els detalls es poden consultar en el Pla "reaCtivem" que indica per àrees l'impacte sobre el nombre concret de professionals i empreses culturals, així com les accions específiques.

Altres Administracions Públiques

De forma coordinada, les tres diputacions han reaccionat també en funció dels seus pressupostos i possibilitats.

Des de la Diputació de València, a través del SARC i del servei de Promoció Cultural, s'ha mantingut el pressupost de 4,5 milions d'euros per a ajudes i subvencions als programes culturals municipals i projectes culturals diversos, amb flexibilització dels tràmits i els terminis a fi d'ampliar la programació afectada pel coronavirus (19).

A més, ha posat en marxa la web denominada Cultura de proximitat (culturadeproximitat.com), que servix de plataforma de distribució i accés de materials culturals produïts per la Diputació, des de l'accés virtual als museus, disfrutar de les obres del Premi Iturbi de piano, les representacions realitzades pel teatre Escalante, entre altres servicis.

La Diputació d'Alacant també ha mantingut els seus pressupostos i subvencions, en què destaquen, entre altres línies: 400.000 euros en ajudes per a municipis de la província destinats a activitats culturals, musicals i escèniques; 135.000 euros per a l'exercici d'activitats culturals d'especial relleu, entre les quals s'inclouen l'organització del XXIII Festival Internacional de Guitarra José Tomás de Petrer, la Primavera Hernandiana d'Oriola, el X Festival de Jazz d'Elx i el XXVII Certamen Musical de Cox; la concessió d'ajudes per a equipament d'instal·lacions culturals municipals dotada de 223.000 euros; la Campanya de difusió de música i teatre amb 158.000 euros; 160.000 euros per al desenvolupament i foment de la llengua i la cultura popular valenciana; i 300.000 euros en la XXV Campanya de Música als Pobles per a concerts a càrrec de les bandes de música de les Societats Musicals (20).

¹⁸ http://www.ceice.gva.es/es/inicio/area_de_prensa/not_detalle_area_prensa?id=853876

¹⁹ Portal de la Diputació de València.

²⁰ Portal de la Diputació d'Alacant.

La Diputació de Castelló ha aprovat per unanimitat el "Pla Reactiva Castelló", que consistix d'un pla global amb quatre línies d'actuació: un fons per a ajudes als ajuntaments; la implementació d'un pla per al sector turístic; una bestreta de tresoreria per a ajuntaments; i mesures sectorials per a diverses àrees, entre les quals està inclosa l'àrea de Cultura. Dins de les ajudes destinades a Cultura, es mantenen les subvencions per als ajuntaments amb població inferior a 400 habitants; la concessió de subvencions a associacions culturals i entitats privades per a la realització d'esdeveniments; el XLIII Certamen provincial de bandes de música; i les ajudes als plans culturals dels ajuntaments de la província de Castelló ⁽²¹⁾.

També, el conjunt d'ajuntaments de la Comunitat Valenciana, en la mesura de les seues possibilitats, han intentat pal·liar el colp patit per les anul·lacions de les festes i actes culturals que proliferen de punta a punta del nostre territori durant el període estival, i que suposa, sens dubte, un al·licient i una gran font de treball per als professionals culturals. Encara que és evident que la quasi total paralització de festes populars municipals ha suposat un dany considerable.

El que sí que podem comprovar amb satisfacció, i mantenint totes les mesures sanitàries corresponents, és l'obertura de museus i la celebració d'esdeveniments culturals significatius en la nostra Comunitat com és la 37 edició del Festival Sagunt a Escena; el XXIII Festival de Teatre Clàssic de Peníscola; o la 32 edició del Festival de Cine de l'Alfàs del Pi. Així mateix, la Beneficència torna amb el seu teatre infantil els diumenges al matí. I el Centre del Carme posa en marxa la primera edició de "Nits al Carme", una sèrie de concerts íntims. Una xicoteta mostra de les activitats i esdeveniments que, dins les limitacions i dificultats per la situació de la pandèmia, estan revitalitzant-se en el territori valencià. El que no significa que la situació actual pugua comparar-se, ni de bon tros, a anys anteriors.

També des de la societat civil sorgixen iniciatives tant reivindicatives com de complicitat d'ajuda amb el sector cultural. Per exemple, el manifest col·laboratiu titulat "Encendre la cultura de proximitat" o "Sentim els llibreries" que sorgix d'un grup d'escriptors com a suport a les llibreries.

EL PAPER DEL MECENATGE

De tant en tant, especialment quan sorgixen situacions de crisi com l'actual, es reobri el debat sobre la necessitat d'una llei de mecenatge nacional. Una anàlisi que encara està pendent de fer en profunditat, a pesar que la llei actual està permanentment en dubte per la seua falta de vigor.

Quan es van complir deu anys de la vigent Llei 49/2002 de *Régimen Fiscal de las Entidades sin Fines Lucrativos y de los Incentivos Fiscales al Mecenazgo*, que posteriorment va ser modificada per la Llei 62/2003 en el seu Títol III, el Consell Valencià de Cultura va considerar convenient obrir el debat sobre la necessitat d'una nova llei de mecenatge, que a més suposara un revulsiu social en un context de crisi econòmica.

²¹ Portal de la Diputació de Castelló.

Per això, en el ple de febrer del 2012 aprovarem el document titulat *Informe sobre la situació del Mecenazgo y Patrocinio Español*, que, d'alguna manera, va ser base del posterior debat a la Comunitat Valenciana, que va portar, en primer lloc, a l'aprovació de la Llei 9/2014, de 9 de desembre, *d'Impuls de l'activitat i del mecenatge cultural de la Comunitat Valenciana*, que va tindre un escàs impacte, i fou derogada i substituïda per la vigent Llei 20/2018, de 25 de juliol, de la Generalitat, *del mecenatge cultural, científic i esportiu no professional a la Comunitat Valenciana*, que arreplega amb més precisió qüestions plantejades des del Consell Valencià de Cultura així com la filosofia d'actuació.

De totes les investigacions que s'ha anat realitzant, la més recent i també molt completa en dades és l'estudi titulat "El papel del mecenazgo en la política cultural española. Propuestas para reconfigurar su papel en las artes y la industria cultural", publicat al març del 2019, abans de l'arribada de la pandèmia ⁽²²⁾.

En totes les ocasions, des del CVC comentem que el Mecenatge no és la panacea ni la solució definitiva als problemes dels professionals de la cultura. Més encara, sempre fem dues observacions: que el mecenatge i el patrocini suposen un complement a les pressupostos públics i mai un substitutiu de l'obligació de les Administracions Públiques respecte a la Cultura com a dret constitucional; i, en segon lloc, que la seua major virtut incidix en la utilitat per a la conscienciació social, l'augment del prestigi i reconeixement de la cultura per part de la ciutadania.

És clar el valor econòmic que suposen les aportacions privades a les iniciatives culturals, però el que hi ha de subjacent és elevar la significació i estima social per les manifestacions i creacions culturals per part de la societat en el seu conjunt.

Després de la seua aprovació, el CVC ha manifestat la necessitat urgent de reformar la Llei 49/2002, de 23 de desembre, de *Règim fiscal de les entitats sense ànim de lucre i dels incentius fiscals al mecenatge*, sobretot, amb l'objectiu de considerar la Cultura i la Ciència com a factors determinants del canvi social i econòmic. Resulta imprescindible desenvolupar la consciència social i la seua coresponsabilitat amb la importància de la Cultura i la Ciència; que la ciutadania participe i s'involucre a través del micromecenatge; que les empreses augmenten la seua responsabilitat ètica en el foment de les activitats relacionades amb la Cultura i la Ciència; que es fomenten figures i lideratges basats en valors cooperatius i creatius; que s'aposte de forma decidida, tant des del públic com des de la iniciativa privada, per la innovació, la creativitat, l'art, i la investigació; i que, entre tots, promocionem l'estima i la dignitat social que ambdós sectors mereixen, especialment, si considerem que no podem entendre el concepte "progrés" desvinculat dels valors eticosocials que la Cultura i la Ciència proporcionen.

I, si una vegada més, mencionem el debat del mecenatge és principalment per tres raons: una, perquè a pesar de les lleis autonòmiques ja en funcionament i les mesures preses en deduccions, quede un buit significatiu que respon a l'àmbit estatal, ja que la capacitat de gestió i decisió de les comunitats autònomes queda molt limitada al seu àmbit competencial tributari; dos, perquè existix encara una absència de coneixement sobre què és el mecenatge i com hi pot participar la societat civil, i detectem una falta de pedagogia per a conscienciar la

²² Elaborat per Juan Arturo Rubio Aróstegui (Universitat de Nebrija) i Anna Villarroya Planas (Universitat de Barcelona). Treball realitzat per la Fundació Alternativas per al Ministeri de Cultura i Esport. Març 2019.

ciutadania del paper predominant de la Ciència i la Cultura; tres, perquè l'arribada de les noves tecnologies sumat a la falta de recursos per a atendre totes les iniciatives creatives ha esclatat en l'aparició de nombroses webs i plataformes de "crowdfunding", el que indica la necessitat de connectar el creador i/o l'artista amb el seu públic, la qual cosa, a més, proporciona una oferta cultural variada, múltiple i plural.

No obstant això, novament advertim que el mecenatge no pot realitzar-se des d'una posició "solucionista", perquè no hem d'obviar la importància del protagonisme públic en els pressupostos, en la planificació i la programació, i en la posterior avaluació de resultats. El mecenatge no ve a substituir l'Administració Pública, però pot ajudar a replantejar nous models d'actuació i cogestió publicoprivada.

Les declaracions del ministre de Cultura i Esport José Manuel Rodríguez Uribe, en la seua primera compareixença parlamentària el 12 de març de 2020, afirmant que s'ha de "regular mejor y favorecer el mecenazgo en colaboración con otros ministerios como los de Hacienda, Universidades o Ciencia" deixa entreveure que el Govern actual deixa aparcada la modificació de la Llei de Mecenatge ⁽²³⁾.

Segons la nostra opinió, el debat del mecenatge en esta època difícil i canviant pot suposar obrir les portes a un possible Pacte d'Estat per la Cultura que aborde, entre altres coses, el finançament dels equipaments culturals, la difusió internacional de la nostra cultura en tots els seus àmbits, el trànsit cap al digital mantenint alhora les representacions i concerts que unixen l'artista i el seu públic, o la gratuïtat que se suposa implícita a tota creació cultural, per citar alguns exemples.

EL RISC DE PÈRDUA DELS DRETS CULTURALS

Més enllà de la importància econòmica i social de la Cultura en la societat, la situació del confinament i les restriccions socials en mitjans públics, no sols posa en perill la supervivència del sector cultural, sinó que, amb el seu debilitament, es posen en risc els drets culturals de la ciutadania que són element bàsic d'una democràcia sòlida i del desenvolupament individual de les persones.

Al gener del 2013, el CVC va aprovar un *Informe sobre el derecho a la cultura*. Llavors, advertíem dels efectes negatius que la crisi econòmica podia tindre sobre les activitats culturals, en impedir o limitar l'accés de la ciutadania i "propagarse la idea de que las manifestaciones culturales son un lujo prescindible, un capricho, un mero pasatiempo o un espectáculo poco rentable".

A més de la dimensió industrial, econòmica o creativa dels sectors culturals, no podem obviar la condició humanista, sense la qual la cultura no tindria sentit i que, com assenyala la UNESCO, "la cultura dona a l'home la capacitat de reflexionar sobre si mateix".

²³ <https://www.elmundo.es/cultura/2020/03/13/5e6a836afc6c83d3538b4736.html>

La Declaració Universal dels drets humans (1948), en l'article 27.1, diu: "Tota persona té dret a prendre part lliurement en la vida cultural de la comunitat, a gaudir de les arts i a participar en el progrés científic i en els beneficis que en resulten". En l'article 27.2, assenyala: "Tota persona té dret a la protecció dels interessos morals i materials que li corresponguen per raó de les produccions científiques, literàries o artístiques de què siga autora".

Així mateix, en el Pacte Internacional Relatiu als drets econòmics, socials i culturals (1966), patrocinat també per les Nacions Unides, es disposa que els Estats reconeixen el dret de tota persona a participar en la vida cultural, i per a això, acorden adoptar una sèrie de mesures per a assegurar el ple exercici dels drets culturals.

Més enllà de les diferents classificacions, hi ha un consens a determinar drets culturals com el dret a la participació cultural que inclou el dret a l'accés a la cultura i al patrimoni, a la lliure participació en la vida cultural, a exercir lliurement una activitat cultural i a la creativitat cultural.

Ha sigut una constant del Consell Valencià de Cultura la preocupació per l'enfortiment dels drets culturals, perquè, si bé, la seua importància és àmpliament reconeguda, hi ha una certa incertesa, com assenyalàvem en el nostre informe, a l'hora de determinar el dret a la cultura com a dret fonamental. De fet, en la Constitució Espanyola, els drets fonamentals es troben davall el títol I, *Dels drets i deures fonamentals*, mentre que l'importantíssim article 44 de la Constitució, que diu: "1. *Els poders públics promouran i tutelaran l'accés a la cultura, a la qual tots tenen dret.* 2. *Els poders públics promouran la ciència i la investigació científica i tècnica en benefici de l'interés general*", està situat en un article numèricament posterior i en un capítol poc apropiat, titulat *Dels principis rectors de la vida social i econòmica*.

Una de les propostes del nostre informe del 2013 consistia en un canvi constitucional mínim, que modificara la posició de l'article 44 de la Constitució Espanyola i ubicara la cultura i la ciència al voltant de l'article 27 en què es desenvolupa el dret a l'educació.

Durant temps hem analitzat els canvis que es produïxen en les societats del segle XXI: la seua complexitat cultural, la seua diversitat, els moviments migratoris, les transformacions tecnològiques, el patrimoni natural i el medi ambient... però, sens dubte, la situació actual provocada per la pandèmia ens enfronta a molts reptes, entre els quals, la garantia dels drets culturals.

L'EDUCACIÓ I LA FORMACIÓ DE PÚBLICS

Un dels instruments fonamentals per a garantir l'enfortiment dels drets culturals és la vinculació de la Cultura amb l'Educació i el sistema educatiu.

Els col·legis obrin les portes amb ràtios reduïdes, mantenint distàncies de seguretat, amb màscares, amb classes *online*, sense a penes contacte social entre professorat i alumnat, resulta inviable predir com seran les activitats complementàries, extraescolars i/o culturals que s'hi desenvolupen.

Dins del risc, apareixen solucions que han vingut per a quedar-se, i implementen positivament el camp educatiu com és l'ús de les noves tecnologies, de les classes *online*, de la facilitat de comunicació professor-alumnat a través de les xarxes. Sens dubte, l'educació experimentarà un salt que facilitarà l'accés a noves eines de coneixement.

És evident que l'esforç de les administracions educatives, des dels col·legis a les universitats, està centrat en què no es perden classes, ni en quantitat ni en qualitat. Un repte a què s'està fent front des de totes les instàncies i en tota la geografia autonòmica i nacional.

No obstant això, el sistema educatiu és molt més que una transmissió de coneixements. Significa socialització, camaraderia, compartir, col·laborar, dialogar, debatre, en definitiva, "viure l'aprenentatge".

Dins del sistema educatiu, paral·lel i complementari a les classes reglades, s'ha anat consolidant un aprenentatge basat en activitats culturals, des de visites a museus, teatres, auditoris, a la celebració de dies internacionals culturals amb la trobada amb creadors, escriptors i artistes, que amplien les bases del coneixement de l'alumnat.

Esta fusió educativa-cultural no sols ha sigut una font d'ofertes per als professionals de la cultura, sinó que ha suposat quelcom molt significatiu: la formació de públics.

Garantir l'accés a la cultura, procurar l'estima i l'amor per la creativitat, facilitar referents culturals, proporcionar una identitat cultural vinculada al territori, passa per la formació d'un públic jove que trobe en la cultura una finestra oberta a la iniciativa, la imaginació i la creació pròpies.

El curs educatiu que obri les portes serà singular, difícil, complex, millorat de forma positiva en alguns elements relacionats amb les noves tecnologies, però segurament limitat i retallat en les eines relacionades amb la sociabilitat, la creativitat i l'accés a les manifestacions culturals.

A més, el concepte de cultura comprén informacions, coneixements, idees, creences, sentiments, hàbits i costums, aptituds i actituds que les persones han adquirit per ser membres d'una societat. La cultura implica també, a més d'eixa assimilació, la revisió i preguntes sobre l'herència social. Per això, l'educació serà alienant si no és un factor de participació activa dins un destí històric conscient.

La societat té en l'educació una eina poderosa que li pot proporcionar estratègies i metodologies per afrontar la nova situació. No obstant això, la situació creada per la COVID-19 té un alt factor emocional: incertesa, inseguretat, por, incredulitat, escepticisme, negació, irritabilitat, desconexió, solidaritat, responsabilitat... i posa a prova una capacitat molt important de les persones, grups i societats que és la resiliència. L'educació per a la resiliència suposarà donar aquelles eines que ens ajudaran en futures situacions de crisi: planificar, organitzar, preparar-nos per a imprevistos, diferenciar l'important de l'accessori, col·laboració, responsabilitat, tindre empatia amb les persones més vulnerables i motivar-nos a ser part de la solució i no del problema.

Tots estos aprenentatges no estan en el currículum ordinari formal; és per això la necessària vinculació entre la cultura i l'educació com a eines per a enfrontar la crisi.

Davant d'una nova situació que retalla les programacions culturals habituals emmarcades en l'àmbit educatiu s'han d'obrir perspectives cap a noves formes d'accés a la cultura.

No es pot perdre allò que s'ha aconseguit fins ara: resulta imprescindible la implicació d'artistes i creadors en el procés formatiu, ja que el patrimoni cultural es considera un gran recurs educatiu.

D'altra banda, no podem oblidar la difícil situació en què es trobaran les ensenyances artístiques en esta situació de pandèmia.

Les ensenyances artístiques requereixen unes condicions especials, o millor dit, específiques, en la docència. Estes especificitats afecten per igual espais, equipaments i relacions professor/alumne. El *feedback* en les ensenyances artístiques requereix, en la majoria d'ocasions, una immediatesa difícil d'aconseguir en l'ensenyança telemàtica.

Si parlem de Dansa, Pintura, Escultura, Musica, Disseny... entenem la necessitat de la relació presencial, de l'intercanvi immediat d'instruccions entre professor i alumne, (i entre companys), que permet un avanç adequat en el procés d'ensenyança aprenentatge.

Quan parlem de la relació entre l'educació i la cultura, parlem tant "d'educar per a l'art" com "d'educar per l'art".

El ser humà té una manera singular de veure, de pensar, de crear i d'expressar sentiments i emocions a través de l'art. Però la singularitat no té valor en l'aïllament social, per això "l'educació per a l'art", ha de ser no sols procés d'individualització, sinó també d'integració de la singularitat humana amb el vessant social. L'educació artística ha d'entendre's des d'un enfocament integral de la realitat que permet construir una personalitat integrada.

A això cal afegir la importància "d'educar per l'art", la persona necessita aprendre a enfrontar-se amb l'objecte estètic. L'art convida a la subjectivitat, a la comprensió i a l'obertura lliure a l'objecte. A mesura que es desenvolupa l'aptitud d'obertura a l'obra d'art, es facilita l'actitud de comprensió d'ella. Esta comprensió pot ser potenciada per l'aprenentatge previ i la reflexió que des de l'educació es posa en marxa, encara que a partir d'ací s'arribe a comunicar amb l'obra més enllà de tot saber i tota tècnica.

L'educació del públic ha de potenciar les actituds estètiques, és a dir, les actituds pròpies del creador i contemplador artístic; ha de familiaritzar el ser humà amb el bell, tan vàlid per a les arts en sentit estricte com per a la visió estètica; i ha de propiciar la familiarització tant amb l'art actual, com amb les obres del passat.

En definitiva, parlem dels valors que la Cultura aporta en la formació de la persona; parlem de la necessitat que els centres culturals siguin aliats de l'educació; parlem de la cultura com a recurs potent en la gestió de la crisi; parlem de complementar la formació de coneixements amb la capacitat d'anàlisi i crítica permanent que ha de despertar en les ments dels estudiants; parlem que la generació jove, que seran els futurs creadors, no pot quedar mutilada en la seua formació innovadora i creativa.

CONCLUSIÓ

No era el nostre objectiu dur a terme un informe amb conclusions ni recomanacions tancades. Este document és un primer diagnòstic davant de la situació inèdita i insòlita que estem vivint, a la qual tots ens enfrontem, i, també, la Cultura.

Estem davant d'una primera anàlisi en veu alta que pretén obrir la reflexió i el debat davant de determinats aspectes, al qual voldríem que se sumaren els diferents sectors públics i privats, a fi d'elaborar un camí conjunt que haurem de caminar i desfer segons els riscos sanitaris que cause la Covid-19.

Esta primera aproximació de caràcter general es completarà en els mesos successius amb l'elaboració dels aspectes concrets referits als àmbits sectorials de la Cultura. No sols prendrem el pols sociològicament i econòmicament a la viabilitat del sector cultural, sinó que podrem unificar la diversitat de les professions culturals i proporcionar un coneixement mutu dels seus representants, les seues necessitats i la seua situació peculiar.

Si sumem entre tots, potser podem convertir el nostre desconcert i desconeixement actual en oportunitats.

BIBLIOGRAFIA:

- *Informe sobre enfermedades emergentes y reemergentes*. Consell Valencià de Cultura. Juliol del 2014.
- *Un cambio de paradigma. La Cultura y la Ciencia: oportunidad ante la crisis*. Informe del Consell Valencià de Cultura. Octubre del 2012.
- Informe aprovat per la Subcomissió per a l'elaboració d'un Estatut de l'Artista i Creador. Boletín Oficial de las Cortes Generales, núm. 373, 20 juny de 2018.
- Reial Decret Llei 17/2020, de 5 de maig, pel qual s'aproven mesures de suport al sector cultural i de caràcter tributari per a fer front a l'impacte econòmic i social de la COVID-2019.
- *Informe sobre el Estado de la Cultura en España 2019*. Fundación Alternativas.
- Anàlisi de les enquestes realitzades entre abril i maig del 2020 sobre l'Impacte Covid-19 en el Sector Cultural y Creativo, realitzat per Econcult i publicada al juliol 2020.
- Pla "reaCtivem" de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esports de la Generalitat Valenciana.
- *Informe sobre la situación del Mecenazgo y Patrocinio Español*. Consell Valencià de Cultura. Febrer del 2012.
- *El papel del mecenazgo en la política cultural española. Propuestas para reconfigurar su papel en las artes y la industria cultural*, elaborat per Juan Arturo Rubio Aróstegui y Anna Villarroya Planas. Treball realitzat per la Fundación Alternativas per al Ministeri de Cultura i Esport. Març 2019.
- *Informe sobre el derecho a la cultura*. Consell Valencià de Cultura. Gener del 2013.